

Celia Cussen

**BLACK SAINT OF THE AMERICAS: THE LIFE AND AFTERLIFE OF MARTIN
DE PORRES**

New York: Cambridge University Press, 2014, xvi, 292 sid.

I många katolska kyrkor runt om i världen kan man se bilder och statyer av en mörkhyad man, med en kvast i handen, och klädd i svart och vit dräkt. Vid sidan om honom finns ofta en katt, en hund och en råtta som äter ur samma skål. Nedanför statyn har människor lämnat kvar brev, bilder och föremål, som tack för att de eller deras anhöriga har tillfrisknat med hans hjälp. Medaljer med hans bild är populära, liksom barnböcker, målarböcker och serietidningar. Mannen är det peruanska helgonet Martín de Porres (1579-1639), en dominikansk lekbroder som levde större delen av sitt liv i Lima. Men hans väg till helgonskap var lång. Undersökningarna av hans helighet inleddes strax efter hans död, men han blev inte kanoniserad förrän 1962.

Det finns många fromma historier om Martín de Porres, men de vetenskapliga studierna har i princip lyst med sin frånvaro. I en nyutkommen bok, *Black Saint of the Americas: The Life and Afterlife of Martín de Porres* vill historikern Celia Cussen råda bot på detta. Ett av hennes mål är att "ta ner Martín de Porres från himlen". Hon undersöker källor, som inte var en del i försöken att göra honom till helgon, för att sätta in honom i ett socialt sammanhang. Därefter går hon över till att analysera hur bilden av hans helighet utvecklades under de tre sekler som förlöpte mellan hans död och hans kanonisering. Uppfattningar om vad som är heligt, och vilka delar av helgonberättelserna som senare tider valt att betona, har blivit ett viktigt forskningsämne under senare år.

Det är inte helt lätt att bringa ner Martín av Porres från himlen. Källorna är få och spröda, men det är i alla fall möjligt att placera honom i ett historiskt sammanhang där etnicitet, social status och religion samspelade. Hans mor, Ana Velázquez, var en frigiven afrikanskättad slav som bott i Panama innan hon kom till Lima. Fadern var spanskättlingen Juan de Porras. Det var också Martíns egentliga efternamn. Namnformen Porres, som används idag, beror på en tidig felskrivning. Uppgifterna om fadern är knapphändiga, men det är känt att han bedrev handel mellan Lima och kuststaden Guayaquil i dagens Ecuador. Juan de Porras erkände

aldrig faderskapet officiellt, men Martín och hans syster levde ett tag tillsammans med honom i Guayaquil, och han understödde dem ekonomiskt.

Martín de Porres hade från första början ett dubbelt socialt stigma: han var född utanför äktenskapet och han var vad som kallades ”mulato” eller ”pardo”. Det var i och för sig inget ovanligt. Av Limas 25 000 invånare var knappt hälften afrikanskättade, och i delar av staden föddes majoriteten av alla barn utanför äktenskapet. Detta till trots stängde ursprunget många dörrar.

Det koloniala spanska Amerika hade komplicerat system för att beskriva och värdera invånarnas rastillhörighet och Cussen gör en klagörande analys av ämnet. Civila och kyrkliga ämbeten krävde ”rasrenhet”. Det innebar att en person måste bevisa att han eller hon inte hade några judar, muslimer, indianer eller afrikaner bland sina förfäder, åtminstone i teorin, fyra generationer bak i tiden. En afro-peruansk man som Martín de Porres kunde till exempel inte prästvigas eller träda in som ordinarie medlem i en religiös orden. Å andra sidan kunde afro-peruaner bli välbärgade. Många av Limas hantverkare tillhörde till gruppen.

Rasrenhetsstatuterna omöjliggjorde alltså inte all social mobilitet. Martín av Porres kom själv att gå i lära hos en apotekare innan han som femtonåring, 1594, gick in som tjänande lekmannabroder (*donado*) i dominikanklostret El Rosario i Lima. Han kunde alltså inte bli vanlig ordensbroder, men avlade ändå löften om fattigdom, kyskhet och lydnad.

När Martín inträdde i klostret bodde ungefär hundra spanskättade bröder där. Några decennier senare hade antalet fördubblats. Därutöver bodde ungefär lika många andra män i klostret, framförallt tjänstefolk och slavar. På grund av sin bakgrund fick han arbeta i klostrets sjukstuga, där han från början framförallt ansvarade för tvätt och städning. Det är därför som han ofta avbildas med en kvast och ibland kallas Fray Escoba, Broder kvast. Med tiden blev han dock alltmer känd för sin förmåga att bota sjukdomar. Inte bara klostrets invånare, utan också människor i staden och dess omgivning kom i åtnjutande av hans tjänster. Han tog emot dem vid ingången till klostret, men gav sig också iväg till de sjukas hem.

Den dominerande synen på hälsa byggde på den galenska läran om de fyra kroppsvätskorna och uppfattningen om att disharmoni dem emellan gav upphov till sjukdom. De botemedel som stod till buds var framförallt sådant som åderlätning, örtavkok och omslag. Skillnaderna

mellan akademiskt utbildade läkare, barberare och mer informella helare var inte så tydliga i det koloniala Peru. De använde likartade metoder. Det var dessutom inte alltid så att läkarna var de mest eftersökta. Vissa informella helare var klart populärare och deras taxor betydligt lägre. Speciellt anlitade var de afro-peruanska helarna, som ansågs vara särskilt skickliga.

Medicin och religion var intimt förknippade. De medicinska metoderna skulle kombineras med böner. Läkare var enligt lag skyldiga att uppmana de sjuka att bikta sig, ta emot de sjukas smörjelse och kommunionen, för att på så sätt förbättra chanserna tillfrisknande, eller förbereda sig inför döden. Martín de Porres använde en kombination av traditionella medicinska metoder och böner, korstecken, samt inte minst handpåläggning. Det senare var inte speciellt vanligt. Han ansågs vara en synnerligen skicklig handpåläggare och en speciellt utvald kanal för den gudomliga nåden. Helandet var inget han hade lärt sig själv. Det var Gud som handlade genom honom, menade hans levnadstecknare.

År 1639, efter 45 år i klostret, blev Martín de Porres själv svårt sjuk. Berättelserna om hans sista dagar liknar i vissa avseenden många andra potentiella helgons. Han var lycklig och hoppfull, men alldeles mot slutet utsatte djävulen honom för ovanligt stora prövningar. Han skakade och svettades av ångest innan lugnet återkom och han dog. Direkt efter döden började hans kropp avge en stark, ”himmelsk” doft som vittnena inte kunde jämföra med något annat. Det var det som brukar kallas en doft av helighet. Hans dygder luktade gott och det var ett påtagligt tecken på att han nu befann sig i himlen.

Efter sin död lades Martín de Porres på lit de parade i klosterkyrkan och stadens invånare kunde komma och kyssa kroppen. Många passade också på att ta delar av hans dräkt som relik. Kroppen lades sedan i en grav inuti klostret. 25 år senare grävdes den upp och vittnen menade att den var synnerligen välbevarad, men när de skulle lyfta upp den blev bara skelettet kvar. Att kroppen återfunnits i ”inkorrupt” skick var ytterligare ett tydligt tecken på helighet, ansåg man. Vid den tiden genomfördes en första undersökning av Martín de Porres’ helighet. 73 personer utfrågades om hans dygder, fromhet, botgöring och förmåga att bota sjukdomar. Hela materialet skickades sedan till Rom, som efter en granskning förhöll sig positiv till fallet, varför en ny process med sammanlagt 161 vittnesmål genomfördes mellan 1678 och 1684. De flesta av dessa senare vittnen hade aldrig träffat Martín, utan berättade om under som inträffat när de bett om hans förbön, tryckt en bild av honom mot kroppen eller rört en relik, till

exempel en del av hans dräkt eller jord från hans grav. Dessa noggranna uppteckningar är centrala källor för Celia Cussen.

Även om många av vittnesmålen inriktades på helande finns där också flera uppgifter om hans förhållande till icke-mänskliga djur. I historierna får bilden av katten, hunden och råttan som delar matskål sin förklaring. Många vittnade om att Martín de Porres ständigt gav djur mat och botade dem som var sjuka. Förutom att detta ansågs vara ett tecken på kärlek hade hans agerande mirakulösa aspekter. I berättelserna blir djuren nästan mänskliga och lyssnade på vad han sade. Han beordrade möss som åt av kläderna i förrådet att ge sig ut i trädgården, där han skulle ge dem mat varje dag, och han uppmanade just katter, hundar och möss att dela matskål: ”Ät, var tysta och bråka inte”. Att han var vegetarian kopplades dock inte till omsorg om djuren, utan, som brukligt, till botgöring. Hela Martín de Porres’ liv var kantat av övernaturliga händelser. Hans första levnadsskildrare, Bernardo de Medina, berättar om hans förmåga att gå igenom stängda dörrar och om hans andliga resor till fjärran länder, som Kina, Japan och Nordafrika, där han uppmuntrade missionärer och undervisade icke-kristna.

De flesta helandeunder som människor beskrev involverade bilder av Martín de Porres. Enkla tryck cirkulerade i stora upplagor. De flesta avbildade honom som en medelålders man med mediciner och en kvast. En annan, betydligt ovanligare bild, skildrar honom som mystiker. Bilden bygger på berättelsen om att Martín de Porres vid ett tillfälle, då han som botgöring piskat sig speciellt mycket, lyftes upp från marken och flög upp till ett krucifix, som då kom till liv. Kristus bjöd honom att dricka blod från såret i sidan och omfamnade honom. På dessa bilder avbildas Martín som en ung man med tydliga afrikanska drag och sönderpiskad rygg.

Saligförklaringen drog ut på tiden. Vittnesmålen från den andra processen försvann i ett skeppsbrott utanför Kuba och nya kopior måste framställas. Samtidigt hade helgonidealet förändrats under de år som gått sedan hans död. I Rom fanns en allt större skepsis mot berättelser fyllda av alltför många mirakler. Inte minst historier om levitationer och andliga resor ansågs suspekta. Från 1690-talet och 140 år framåt låg därför dokumentationen nästan orörd i de romerska arkiven, men 1837 blev Martín de Porres slutligen saligförklarad. Det hörde troligen samman med att kyrkans ledning vid denna tid börja engagera sig mot slavhandeln, och 1839 fördömde den heliga stolen verksamheten.

Nästa steg var helgonförklaringen, men den kom att dröja ytterligare nästan 140 år. Från och med 1920-talet kom intresset för att kanonisera Martín de Porres framförallt från Förenta staterna, som präglades av segregationspolitiken. Speciella församlingar och kyrkliga föreningar för afro-amerikaner inrättades och några religiösa särskilda ordnar grundades för dem. I andra ordnar tilläts ännu inte afro-amerikaner inträda. Skillnaden mot 1600-talets Peru var alltså inte speciellt stor, även om segregationen i Förenta staterna var striktare än i kolonialtidens spanska Amerika. Intresset för Martín de Porres var stort inom lekmanorganisationen Federate Colored Catholics, men den som kom att få det största inflytandet var den dominikanske konstnären Thomas McGlynn som på 1930-talet skapade en staty av Martín de Porres med tydligt afro-amerikanska drag. Bilder av statyn kom att pryda skrifter med korta biografier, vilka gavs ut i mycket stora upplagor. Historien om Martín var ett försök för att med teologiska argument bekämpa rasism och segregation.

För att kunna helgonförklara Martín av Porres krävdes två solida mirakler. Ett av dessa innefattade en äldre paraguayansk kvinna som drabbats av svår hjärtsjukdom, men hade tillfrisknat sedan hennes anhöriga sökt hans hjälp. Ett annat inträffade på Teneriffa, där en ung pojke fått benet krossat och amputation tycktes vara den enda utvägen. Också hans släktingar bad om den peruanske dominikanens förbön och pojken blev återställd.

Den 6 maj 1962 var allt klart, och påven Johannes XXIII kanoniserade Martín de Porres. Helgonförklaringen hade en tydlig relation till medborgarrättsrörelsen i Förenta staterna. I dag är minst ett femtiotal katolska kyrkor i landet uppkallade efter honom. I Förenta staterna ligger dock inte tonvikten i vördnaden på helande, utan på Martín de Porres som en symbol för afro-amerikaners rättigheter. I Peru, och i synnerhet i Lima, ber däremot många människor om att de eller andra ska bli botade från svår sjukdom. Många söker sig till dominikankyrkan i centrala Lima där hans skalle ligger i en guldombäddad glasmonter, som enligt många troende fortfarande avger en doft av helighet.

Magnus Lundberg